

1 KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Kgaolo ye ya pele ke thagaletswalo mo nyakišišong ye. Tabakgolo yeo e lebanego le yona ke go amogela mmadi wa sengwalo se gore a tle a kgone go latela le go kwešiša gabotse ditaba tšeo di nyakišišwago. Go tlo lebelelwa kgoboketšo ya ditaodišosengwalo tša Sepedi tšeo di šetšego di ngwadilwe go tloga ngwageng wa 1943 go fihla go wa 1996. Dikgoboketšo tšeo ga di sekasekwe mo lebakeng le eupša di tšweletšwa gore mmadi a di tsebe. Go tšwela pele go tlo tšweletšwa maikemišetšo a nyakišišo ye gammogo le mathata ao a e hlotšego.

Seo se tlogo latela ditaba tše ke go hlokomedišiša mediro ya banyakišiši bao ba kgathilego tema dinyakišišong tša ditaodišosengwalo tša Sepedi. Mokgwa wa nyakišišo wo nyakišišo ye e tlogo go o latela o tla hlalošwa ka boripana. Taetšonyakišišo le tshepedišo ya ditaba le tšona di tla ahlaahlwa gomme morago gwa rungwa ditaba tšeo.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Bjalo ka ge go boletšwe matsenong a nyakišišo, maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go fatišiša kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Nyakišišo e ya go tšwela pele go hlopha mehuta ya ditaodišosengwalo tše di šetšego di ngwadilwe mo polelong ya Sepedi. Mošomo wa mathomo wo o lebanego le nyakišišo ye, ke go senkasenka ka boripana mediro ya banyakišiši ba bangwe bao ba ahlaahlilego ditaodišosengwalo tša Sepedi go fihlela lebakeng la nyakišišo ye. Go yo tšwelwa pele gape ka go lemogišiša tshekatsheko ka botebo temeng yeo banyakišiši ba bangwe bao ba sego ba e kgatha mabapi le ditaodišosengwalo tša Sepedi.

Banyakišiši ba ba šetšego ba sekasekile ditaodišosengwalo tša Sepedi go fihlela lehono ke Groenewald, Mojalefa le Mohlala. Bjale go yo lebelelwa ka boripana seo e bilego tlhobaboroko mo nyakišišong ye gomme go latele mešomo ya banyakišiši bao ba šetšego ba kgathile tema ka go sekaseka mešomo ya bangwaladitaodišosengwalo tša Sepedi go tloga mola ba lemogago kgahlego ya bangwadi bao.

1.3 TLHOHLO DITAODIŠONGSENGWALO TŠA SEPEDI

Nyakišišo e lemogile gore go na le tlhalelo ye kgolo ya kgoboketšo ya ditaodišosengwalo tša Sepedi gagolo ge mohutangwalo wo o bapetšwa le mehutangwalo ye mengwe ya go swana le padi, theto, terama, kanegelokopana le tše dingwe. Mo mehutangwalong ye mengwe yeo ntle le taodišosengwalo, go bonala o ka re bangwadi ba atile kudu ka gobane mohlomongwe ba bo ngwatha bo fodile. Seo se tliša kgopolo ya gore bangwadi ba ditaodišosengwalo tša Sepedi ga ba tsebe goba gona go kwešiša gore taodišo goba taodišosengwalo ke eng gape e swanetše go ngwalwa bjang. Ke lona lebaka le legolo leo le dirago gore nyakišišo e lebane le go rarolla bothata bjo. Bonnyane bja ditaodišosengwalo tšeo di lego gona ka polelo ya Sepedi go fihla lebakeng la nyakišišo ke kokwane ye kgolo ye e tiišago gore bangwadi ba ditaodišo mo lelemeng la Sepedi ba itemogela mathata ge ba swanetše go ngwala ditaodišosengwalo. Bjale go yo hlokomelwa ditaodišosengwalo tšeo ka go no di ntšha sebego fela.

1.4 DITAODIŠO TŠE DI NGWADILWEGO KA SEPEDI GO FIHLA BJALE

Ngwaga wa 1943 ke ngwaga wo bohlokwahlokwa mo historing ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Ke ngwaga wo kgoboketšo ya mathomothomo ya ditaodišosengwalo tša Sepedi, *Mengwalô (Essays) Puku II*, ka Matlala E.K.K, e gatišitšwego la mathomothomo ka wona. Le ge e le gore taodišosengwalo ke sengwalo se bohlokwa mo polelong ya Sepedi, kgolo ya sona e bile ye e nanyago. Go ka thwe bangwadi ba sengwalo se ba itemogela mathata a a itšego ka go tšweletša mohuta wo wa sengwalo. Taba yeo e thekgwa ke go ba gona ga sekgala se segolo gare ga ditaodišosengwalo tša mathomo le tšeo di di hlatlamago.

Go tla lemogwa gore go fetile lebaka la mengwaga ye 24 pele *Mengwalô (Essays) Puku II* (1943) e hlatlangwa ke kgoboketšo ya go bitšwa *Ditaodišo* ka Masemola ya go gatišwa ka ngwaga wa 1967. Mohlala (1994:2) ge a thekga kgopolo yeo, o re go fihlela lebakeng le go sa na le lesehla la dingwalo tša ditaodišo mo Sepeding. Taba ye e tiišwa ke gore go fihlela ka nako ya nyakišišo ye go ngwadilwe dikgoboketšo tša ditaodišosengwalo tše lesometlhano fela: *Mengwalô (Essays) Puku II* (Matlala, 1943), *Ditaodišo* (Masemola, 1967) *Di sa re šaletše monaganong* (Mahapa, 1968), *Dithuto lapeng le sekolong* (Mojapelo, 1969), *Sehlabeng* (Mabitje, 1976), *Moremogolo* (Tlooke, 1987), *Lekomane la bjoko* (Tlooke, 1987), *Bohwabogolo* (Tlooke,

1990), *Di mading a bona* (Mangokoane, 1991), *Mankutukutu o tima mollo* (Tlooke, 1992), *Lewa La Rabadia* (Tlooke, 1993), *Moletesekuba* (Selwalekgwadi, 1994), *Setšwagodimo se a ikgethela* (Makopo, 1995), *Mphatlalatšane* (Phala, 1995) le *Ditlhapetsane* (Chupyane, 1996).

Ge go boelwa moragwana gannyane, go ka hlokomedišišwa polelo ye ya Mohlala kudu malebana le palo ya ditaodišosengwalo ge e bapetšwa le palo ya dipadi tša Sepedi tše di lego gona, go tlo lemogwa gore Mohlala o opile kgomo lenaka. Ge a gatelela bohlokwa bja bongwadi bja ditaodišosengwalo, Mohlala (1994:2) o ruma ka go re:

Ke mediro yeo e dirago kgwathi go
rena bangwadi ba bangwe gore a na ke
gona ge tshetlo e hwile le molodi na?
Aowa, bagešong, motho ga se kolobe e
ruthetšwago meetse.

Tlhohlo ye ya Mohlala ke ye nngwe ya dikokwane tše bohlokwa maikemišetšong a nyakišišo ye. Bjale nyakišišo e itebanya le mešomo ya bakgathatema dinyakišišong tša ditaodišo tša Sepedi.

1.5 BANYAKIŠIŠI BAO BA NYAKIŠIŠITŠEGO DITAODIŠOSENWALO TŠA SEPEDI

Go na le banyakišiši bao ba lego mahlong ba ba šetšego ba kgathile tema dinyakišišong tša ditaodišosengwalo tša Sepedi. Bona ba tla lebelelwa gotee le mediro ya bona ka boripana ka mo tlase. Tabakgolo ke gore nyakišišo e rata go laetša ditema tšeo ba di lemilego gore di se boeletšwe.

1.5.1 Groenewald, P.S.: ‘Mahapa se verteltegniek’ (1981)

Ge a sekaseka taodišosengwalo ya go bitšwa ‘Kgalatlou’, Groenewald o fapanya Mahapa le bangwadi ba bangwe ba go swana le Matsepe, Phatudi, Maditsi le ba bangwe ka go re Mahapa o šomiša dithekniki tše di itšego, e lego mohlahli, phapantšho, sekai le tlhalošišo go tšwetša pele molaetša wa gagwe.

O tšwela pele gore Mahapa o diriša thekniki ya mohlahli go hlahla mmadi ka go mmontšha mafelo a bohlokwa a histori. Ge a laetša ka fao mongwadi a šomišitšego thekniki ya phapantšho ka gona o bolela gore thekniki yeo e dirišitšwe go gokagoketša mmadi go balela pele taodišosengwalo yeo ka nepo ya go tšweletša moko wa ditaba.

O ruma ka gore Mahapa o na le bokgoni bjo bo makatšago bja tirišo ya seswantšho bjalo ka thekniki. Tshwantšho ye ya gagwe e tšweletša

seo a se hlalošago pepeneneng gore maikemišetšo a gagwe a bonagale gabotse. Mokgwa wo mongwadi a o dirišago go hlaloša ditiragalo tša gagwe ka gona o ka bitšwa thekniki ya tlhalošišo. Ka go realo, Mahapa o dirišitše mohuta wo wa thekniki go utollela mmadi tebanyo ya gagwe.

1.5.2 Groenewald, P.S.: *W.L. Mahapa: 'Di sa re šaletše monaganong'* (1993)

Groenewald ge a sekaseka *Di sa re šaletše monaganong*, o hlaloša ka fao puku ye ya Mahapa ya ditaodišosengwalo e lego ye e atlegilego. O tšwela pele ka go fa palo ya ditaodišosengwalo tše tša Mahapa, ka gore o ngwadile ditaodišosengwalo tše di šupago: tše di seelago di laodiša ka ga dithaba mola e tee e lebane le noka.

O re moko wa ditaba wa *Di sa re šaletše monaganong* o hlalošwa thwii ke thaetlele ya puku ye. Taba yeo e bolela gore o inaganela ditaba tša kgale, ka tsela yeo, o ka re o re rutang bana ditaola le se ye natšo badimong.

Mo nyakišišong ya gagwe o gatelela gore Mahapa o dirišitše dithekniki tše di latelago, e lego mohlhli, seswantšho, phapantšho le poeletšo go tšweletša moko wa ditaba. O gatela pele ka go laodiša gore dithekniki tše di godiša maatlakgogedi. Ke ka fao, mmadi a

kgahlegago go balela pele taodišosengwalo yeo. Groenewald o ruma ka go gatelela gore sehloa sa ditaba tša Mahapa se lebane le seswantšho.

1.5.3 Groenewald, P.S: ‘Stylleer: Sehlabeng’ (1991)

Mo taodišwaneng ya gagwe ya go bitšwa ‘*Stylleer: Sehlabeng*’, Groenewald o bapetša moko wa ditaba, mongwalelo le phapantšho ya mongwalelo tša ditaodišosengwalo tša Mabitje, *Sehlabeng* (1976), le tša Mahapa, *Di sa re šaletše monaganong* (1968).

Ge a hlaloša ka boripana sererwa sa pukwana ye, o bolela gore Sehlabeng ke lefelo leo le lego kua Bopedi, leo le emelago dihla tše nne tša ngwaga, e lego seruthwana, selemo, lehlabula le marega. Ka go le lengwe ditaodišosengwalo tša Mahapa le tšona di emela dithaba tše di seelago tše kgolo le noka e tee ye kgolo kua Bopedi.

Se sengwe seo Groenewald a se dirilego ge a sekaseka ditaodišosengwalo tša Mabitje, ke go bontšha diripa tše tlhano tša tšona, e lego matseno, le dikgaolo tše nne go ya ka dihla tše nne tša ngwaga. Sehla se sengwe le se sengwe se arotšwe ka dikarolwana goba ditaodišosengwalo tše di lego mabapi le ditiro tša batho kua Sehlabeng nakong ya sehla seo.

Ka go dira bjalo, Mabitje o tliša tlemagano magareng ga dihla tšeo tše nne gomme taba ye e lebana le sekapolelo seo se tšweletšago lefelo la Sehlabeng e le bophelo, mafelelong dihla tše nne di emela bophelo bja motho. O akaretša ditaba tše ka go hlaloša gore pukwana ye e tletše lethabo le ditebogo. Groenewald o gatelela gore wo ke wona molaetša wo mogolo wa Mabitje. Maikemišetšo a gagwe e be e no ba go tšweletša mohlala wa nyakišišo ya mongwalelo wo o lebanego le taodišosengwalo.

1.5.4 Mojalefa, M.J: *Ntlhahle 3* (1995)

Mojalefa ge a rulaganya lengwalotlhahlo la baithuti ba ngwaga wa boraro, o swayaswaile ka ga ditaodišosengwalo tša Mahapa, *Di sa re šaletše monaganong* (1968). Ge a swaela ka ga karolwana ya diteng, sererwa sa ditaodišosengwalo tša Mahapa, o hlaloša gore ditaodišosengwalo tše di fapafapanego tšeo, di na le direrwa tša go fapafapana. Taba yeo e bolela gore sererwa sa puku ye se lebane le ditaba tše di fapafapanego. Ka ge ditaodišosengwalo tšeo tša Mahapa e le tše di šupago, ye nngwe le ye nngwe ya tšona e lebane le sererwa sa yona. Go ka akaretšwa ka gore go rerwa ka ga dithaba tše di seelago le noka e tee.

1.5.5 Mohlala, M.J: *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong (1994)*

Mo theseseng ya gagwe ya mastase, Mohlala o sekasekile ditaodišosengwalo tše tharo fela, e lego ‘Tubatse,’ ‘Kgalatlou’ le ‘Mogologolo’, tše di tšwago pukung ya Mahapa ya go bitšwa *Di sa re šaletše monaganong*. Mo ditaodišong tšeo tše tharo, o sekasekile sebopego sa tšona go ya ka diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Ge a sekaseka diteng tša ditaodišosengwalo tšeo tše tharo, o hlokometše mafelo, mekgwa, badudi le histori. Mabapi le mafelo, o tsopotše maina a mafelo ao Mahapa a a dirišitšego ditaodišongsengwalo tšeo.

Malebana le mekgwa ya go phela ya badudi ba ‘Tubatse’, ‘Kgalatlou’ le ‘Mogologolo’, Mohlala o bolela gore e fapana le ya bophelo bja lehono ka gobane bona ba be ba dumela go mekgwa ya bogologolo. Badudi ba a ba hlalošago mo ditaodišongsengwalo tše tharo, ke Bapedi. Histori ye go bolelwago ka yona e hlaloša mafelo a bohlokwa a Bopedi.

Mohlala o ahlaahlile thulaganyo ka dikarolwana tše di latelago, e lego pegokakaretšo ya thulaganyo, dithekniki le moko wa ditaba, a fetša ka go fetleka taodišosengwalo e tee, e lego ‘Tubatse’.

Ge a tsinkela pegokakaretšo ya thulaganyo, o e hlalošitše ka dikarolwana tše tharo tše di latelago, e lego kalotaba, mmele le pheletšo. Mabapi le go fetleka dithekniki le moko wa ditaba, o hlophile dithekniki tše di seelago, e lego mohlahli, tlhalošišo, phapantšho, tatelano ya ditaba, theto le sephegelelwa, go tšwetša pele moko wa ditaba.

O rumile ka go kgetha taodišosengwalo e tee, e lego ‘Tubatse’ gomme a tšweletša thulaganyo ya yona. Mo tshekatshekong ya taodišosengwalo ye, o hlokometše dikokwane tše tharo tša thulaganyo ya ditaodišosengwalo tše o a di hlalošitšego ge e le tše bohlokwa tshekatshekong. Tšona ke matseno, mmele le thumo.

Ge a etla go mongwalelo, o bontšhitše ka fao moko wa ditaba o lego bohlokwa ka gona nyakišišong ya mohuta wo. Ga se a sekaseka mongwalelo wa taodišosengwalo yeo, eupša o kgethile temana yeo ka yona a nyakišišitšego mongwalelo wa taodišosengwalo ka botlalo.

Malebana le go sekaseka temana yeo e lebanego le mongwalelo, o thomile ka tiišetšo ya tso polo, morago a tšweletša papetšo ya tso polo le kakaretšo ya yona gomme a ruma ka go hlaloša dipharologantšho tša mongwalelo.

1.6 KAKARETŠO

Go ka akaretšwa ka go lekola maikemišetšo a borateori ba go boletšwego ka bona ka mo godimo ge a bapetšwa le a nyakišišo ye. Maikemišetšo a Groenewald ge a be a sekaseka ditaodišosengwalo tša Mahapa le tša Mabitje e be e le go fa mohlala wa tshekatsheko ya taodišosengwalo. Mojalefa yena o nepišitše bohlokwa bja sererwa ge go sekasekwa diteng tša ditaodišosengwalo. Ka lehlakoreng le lengwe, tebanyo ya Mohlala e be e le godimo ga tshekatsheko ya ditaodišo tša Mahapa. Gabotse o nepišitše taodišosengwalo e tee ya go bitšwa ‘Tubatse’ a tšama a tlaleletšatlaleletša ka tše pedi, e lego ‘Mogologolo’ le ‘Kgalatlou’.

Ka go realo, maikemišetšo a lengwalonyakišišo le a fapana le maikemišetšo a borateori bao ba šetšego ba sekasekile ditaodišosengwalo tša Sepedi ka gobane ona a nepiša kgolo, tšwetšopele, tlhalošo le tlhopho ya ditaodišosengwalo tša Sepedi go lebeletšwe ditaodišosengwalo tšeo di šetšego di ngwadilwe mo polelong ya Sepedi. Ka tsela yeo, go tla lemogwa ge go le bohlokwa go phethagatša maikemišetšo ao ka go thoma go hlaloša seo taodišo ka kakaretšo e lego sona. Ge go tšwelwa pele go tlo bapetšwa taodišosengwalo le kanegelokopana go be go bapetšwe taodišosengwalo le sekhetšhe. Go tloga fao go tlo hlalošwa dikokwane tša tlhopho. Pele ga fao, go yo lekolwa mokgwa wo o yago go dirišwa mo nyakišišong ye.

1.7 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Mokgwa wa nyakišišo ke tsela yeo e tlogo latelwa ke nyakišišo mo nyakišišong ye gore ditaba di tle di sepele gabotse. Nyakišišo e hlaotše mekgwa ye mene ya nyakišišo, e lego (a) mokgwa wa go hlaloša (*‘to define’*), (b) go hlatholla (*‘to interpret’*), (c) go hlopha (*‘to classify’*) le (d) go sekaseka (*to evaluate*). Go tšwela pele go tlo tšweletšwa bohlokwa bja go fapantšha mareo a mararo ao go ya le ka fao a dirišitšwego ka gona nyakišišong ye. Bjale go tla latela tlhalošo ya mareo ao ka tsela ye:

1.7.1 Mokgwa wa go hlaloša

Yerkes (1995:379) o hlaloša kgopolo ye ka go re:

To define is to state or set forth the meaning of a word, phrase, etc.

Mantšwana a, ge a lekodišišwa ka tlhokomelo ye e tseneletšego, a šupa gore go hlaloša go lebane le go tšweletša tlhalošo ya lentšu goba lefoko. Kgatla (2000:17) o thekga kgopolo ye ka go re go hlaloša ke go šomiša polelo ye e tseneletšego ya selo gomme gwa utollwa dipharologantšho tša sona gore sebopego sa sona se šale nyanyeng. Godimo ga fao, Pearsall (1999:386) yena o re go hlaloša ke:

To give a detailed account in words, of something.

Ge go tsinkelwa kgopolo ye, e bolela gore ge go hlalošwa selo go tsenelelwa kudu ka polelo mabapi le selo seo gore go tle go utollelwe dipharologantšho tša sona di be pepeneneng. Mabapi le yona kgopolo ye, Serudu (1987:25) o fo re go hlaloša ke go tšweletša ka mantšu sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe.

Lereo le la go hlaloša le bohlokwa kudu mo nyakišišong ye ka gobane nyakišišo, ka lehlakoreng le lengwe, e lebane le go hlaloša taodišo bjalo ka sengwalo. Taodišo e hlalošwa go tloga setšong sa yona e le sengwalo seo se ikemetšego ka bosona ge se bapetšwa le dingwalo tše dingwe.

1.7.2 Mokgwa wa go hlatholla

Go hlatholla go bapetše kudu le go hlaloša ka gobane go hlatholla ke go gatelela mešomo (*‘functions’*) ya dipharologantšho (*‘characteristics’*) tša selo seo se hlalošwago. Serudu (1987:30) o hlaloša kgopolo ye go tšwela pele ka go e amanya le kwešišo, ka go no re go hlatholla sengwalo go laetša go se kwešiša. Wales (1995:256) le yena o šitlela ka go re:

*To interpret means understanding;
understanding language of text, and
understanding its meaning and
theme(s).*

Go hlatholla go amana le kwešišo ya tlhalošo ya molaetša wo o rilego. Ge a tšwetša pele polelo yeo ya gagwe gona letlakaleng leo Wales o re:

*In stylistics it is the interpretation of
the language derived from the analysis
of the formal and semantics patterns
which leads to the assessment of the
significance of findings for the*

*interpretations of the text's overall
meaning.*

Go hlatholla gantši go dirišwa tshekatshekong ya dingwalo. Ke tsela ya go lekola maemo a kelo le bohlokwa bja diphihlelelo tša tšweletšo ya tlhalošo ya sengwalo sohle. Ke ka fao Mojalefa (1995: 30) a rego:

... ditaba di re go hlalošwa gwa
šitlelwa ka mabaka.

Ge a akaretša dikgopolo tše Phala (1999: 6) o re:

Go hlatholla ke go gatelela mešomo ya
dipharologantšho tša selo seo se
hlalošwago.

Ditaodišosengwalo tša Sepedi tše di šetšego di ngwadilwe, di yo nyakišišwa ka botlalo ka tsela ya go hlatholla diteng le histori ya tšona gore di tle di kwešišege ge di balwa. Ke go re go nepiša kgolo ya taodišo ya Sepedi.

1.7.3 Mokgwa wa go hlopha (le ge e le go bapetša)

Ditaodišosengwalo tša Sepedi tše di swanago di tlo bopa legoro le tee go ya ka go kwana ga tšona. Tše di sa swanego le tša legoro la pele di tlo išwa legorong la bobedi gomme tše di fapanago le tša legoro la pele le la bobedi tšona di tlo kgafelwa legorong la boraro go ya ka go kwana ga tšona. Legoro la pele le tlo bitšwa la ditaodišosengwalo tša pulamadibogo, la bobedi la bitšwa legoro la ditaodišosengwalo tša maitekelo mola la boraro lona le bitšwa la ditaodišosengwalo tša bokgoni.

Pearsall (1999:263) o re lereo le la go hlopha go lebane le go:

Arrange (a group) in classes or categories according to shared qualities or characteristics.

Polelo ye e hlaloša gore dilo di bewa ka dihlopha go lebeletšwe diphapantšho tša tšona. Diphapantšho di lebane le kamano ya dilo tše di bapetšwago gore di kgone go tsena dihlopheng tše di di lebanego. Ge dingwalo di bapetšwa go lebeletšwa nyalelano ya tšona.

Mo nyakišišong ye, nyakišišo e tlo hlopha ditaodišosengwalo tša Sepedi tše di šetšego di ngwadilwe go tloga ka ngwaga wa 1943 go

fihla ka ngwaga wa 1996. Ditaodišosengwalo tšeo di tlo hlopšha go ya ka thaetlele, matseno, mmele morumo le mohutana wa taodišosengwalo.

1.7.4 Mokgwa wa go sekaseka

Go ya ka T.S. Eliot (Hawthorn, 2000:12), go sekaseka go nyalane le go bapetša. Ke ditlabelo tše kgolo tša go nyakišiša dingwalo. Taba ye nngwe ye bohlokwa ke gore le ge go sekaseka go gata ka mošito o tee le go hlatholla, fela dikgopolo tše pedi tšeo di a fapana ka gobane go sekaseka go sepedišana tsela le karoganyo ya se go ithutwago ka sona ka tsela ya go kgethologanya dikarolwana tša selo seo. Ka go realo go sekaseka dingwalo go akaretša phakologanyo ya mošomo wa bokgabo wa dingwalo ka mokgwa wa karoganyo ya dielemente tše di bopago sengwalo seo. Ka lehlakoreng le lengwe Fowler (1973:8) o gatelela gore nepo ya go sekaseka e lebane le thulaganyo ya theto ka gobane mantšu a a dirišitšwego mo thetong a iphihlile. Ka tsela yeo a nyaka kgopodišišo ye e tseneletšego.

Le ge nyakišišo ye e sa dumelelane ka botlalo le seo se bolelwago ke Fowler mabapi le tshekatsheko ya dingwalo ka gobane o ka re o re go sekaseka go nepiša direto fela, fela kgopolo ye e tšweletšwago malebana le go sekaseka ka kakaretšo e amogelwa ka diatla tše pedi ke nyakišišo ye. Nyakišišo e gatelela gore tshekatsheko ga e hlaloše

letlalo la boraro la sengwalo fela, e lego mongwalelo, eupša le matlalo a mabedi a mathomo a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo le ona a hlalošwa ka tsenelelo. Ke ka fao Cuddon (1998:36) a rego tshekatsheko ke:

A detailed splitting up and examination of a work of literature. A close study of the various elements and the relationship between them. An essential part of criticism.

Se se gatelelwago ke Cuddon ke gore tshekatsheko ga e nepiše mohuta o tee wa sengwalo eupša dingwalo ka kakaretšo. Ke ka mokgwa wo a tšwelago pele ka gore tsinkelo ya dingwalo e thuša go kgola tsela ya kwešišo ya tlhalošo ya mongwadi sengwalong, gape go akaretšwa le tšweletšo ye e kwagalago ebile e nepagetše ya sengwalo seo. Go ka akaretšwa ka gore tsinkelo ya mohuta wo e nepiša bokgoni goba bofokodi bja mongwadi (le ge e le sengwalo).

Tlhalošo ya kgopolo ye mo nyakišišong ye e bohlokwa ka gobane e ya go rarolla mathata a a lebanego le ditaodišosengwalo tša Sepedi gore go tle go lemogwe kgolo le tšwetšopele ya mohutangwalo wo mo Sepeding.

1.8 TAETŠONYAKIŠIŠO

Genette (1980) o šetše a ngwadile kudu ka ga naratholotši. Ge a hlaloša naratholotši, Genette (1980:40) o e lebanya le sebopego sa sengwalo. O tšwela pele go bolela gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo le ge e le gore letlalo leo la boraro ga a le tšweletše thwii. Strachan (1987:3) o tiba ka mošito o tee le yena gona mo tabeng ya matlalo a mararo, gomme yena o hlaloša letlalo la boraro ka go no re ke '*visie*'. Mojalefa (1995:63) yena o hlaloša kgopolo yeo ya Strachan ka go e lebanya le mongwalelo eupša e sego tebelelo ('*visie*') yeo e lego thekniki ya thulaganyo. Groenewald (1993:3) o hlaloša matlalo ao a sengwalo ka gore ke diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Go tla lemogwa gore Groenewald le Mojalefa ba fapana le Strachan le Genette ge ba hlaloša sebopego sa sengwalo ka gobane (Groenewald le Mojalefa) ba bolela gore ge go sekasekwa letlalo la diteng go swanetše gwa gatelelwa sererwa ka gobane go thwe sererwa se bohlokwa ka ge e le sona se kgokaganyago ditiragalo tša diteng gore e be kgopana e tee.

Ba tšwela pele go hlaloša gore ge letlalo la thulaganyo le tsinkelwa, šedi ye kgolo e swanetše go lebišwa go moko wa ditaba. Lebaka la bona le legolo ke gore moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi, ke go re ke yona thuto ye kgolo yeo mongwadi a ratago go e abelana le

mmadi. Ka tsela yeo moko wa ditaba o bohlokwa kudu ka gobane o golaganya ditiragalo tša sengwalo gore molaetša wa mongwadi o bonagale gabotse.

BoGroenewald ba gatela pele go fapana le Strachan ge ba hlaloša letlalo la boraro la sengwalo, e lego mongwalelo ka gobane ba gatelela gore ge go fetlekwa mongwalelo wa sengwalo sefe kapa sefe, go swanetše gwa hlokomelwa khuduego goba maikutlo a mongwadi. Ba kgonthiša gore khuduego ke kokwane ye kgolo yeo mongwalelo o ithekgilego ka yona. Ka go realo, khuduego ke karolo ye bohlokwa ya tshekatsheko ya mongwalelo.

Ka tsela yeo maikemišetšo a nyakišišo ye ke go šala taetšonyakišišo ya boGroenewald morago ka gobane go yo hlokomelwa bohlokwa bja tirišo ya sererwa mo go diteng, mola gape go eya go gatelelwa moko wa ditaba ge go tsinkelwa thulaganyo ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Godimo ga moo, nyakišišo e yo šetša gape mohola wa khuduego ya bangwadi ba ditaodišosengwalo tše di yago go sekasekwa mo nyakišišong ye.

Nyakišišo e tswalela dikgoro ka go bapetša ditaodišosengwalo tša Matlala le tša Chupyane gomme ya re moletesekuba ka bohlokwa bja ditaodišosengwalo tša Mahapa le tša Mabitje bongwading bja ditaodišosengwalo tša Sepedi.

1.9 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Kgaolo ya pele ya nyakišišo e lebane le maikemišetšo a nyakišo ge e nepiša ditaodišosengwalo tša Sepedi tseo di šetšego di ngwadilwe go ya le ka mathata ao go bontšhago a šitiša bangwadi ba ditaodišosengwalo tša Sepedi go ngwala ditaodišosengwalo. Go iša pele kgaolo ye e lebeledišiša mediro ya banyakišiši ba ditaodišosengwalo tša Sepedi go ya le ka fao ba kgathilego tema ka gona go leka go rarolla bothata bja bangwadi ba. Kgaolo ye e tlo ruma ka go tšweletša mokgwa woo nyakišišo e o kgethilego go tšwetša nyakišišo ye pele.

Kgaolo ya bobedi yona e nepiša tlhalošo ya taodišo ka botlalo ka kakaretšo gore mmadi a kwešiše gabotse gore taodišo ke eng gomme a tle a kgone go kwešiša taodišosengwalo yeo e lego yona kgwekgwe ya nyakišišo ye. Tlhalošo yeo e akaretša diteng tša taodišo, thulaganyo le mongwalelo. Go iša pele kgaolo ye e lebane le go fapantšha taodišosengwalo, kanegelokopana le sekhetšhe.

Kgaolo ya boraro e lebelela kgolo le tšwetšopele ya ditaodišo tša Sefora go tloga mola lereo le la taodišo (*'essai'*) le hlolwago. Gona mo kgaolong ye nyakišišo e bone go le bohlokwa go lebana le mešomo ya Michael de Montaigne ka botlalo ka gore ke yena kgotswadi ya ditaodišo tša Mafora ka ge e le yena mongwadi wa mathomo wa go šomiša lereo le la taodišo. Go bohlokwa go nyakišišo

go akaretša kgaolo ye mo sengwalongnyakišišo se ka gobane Mafora ke ona a hueditšego Maisimane go ngwala ka ga mohuta wo wa sengwalo.

Kgaolo ya bone yona e nepiša kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Maisimane. Bohlokwa bja ditaodišosengwalo tša Seisimane bo lebane le khuetšo ya kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi gagolo ge go lebelelwa mehutana ya ditaodišosengwalo yeo bangwadi ba Sepedi mo sengwalong se ba itemogelago mathata a a rilego ge ba ngwala mohutangwalo.

Kgaolo ya bohloano e beile šedi ye kgolo ye e lego mabapi le go arola taodišo ka mehuta ye mebedi ya ditaodišo. Go yo latelwa dikgopolo tša borateori ge ba fapanya mehuta ye mebedi ye go akaretšwa le mehutana ye e welago ka fase ga mohuta wa taodišosengwalo.

Kgaolo ya boselela e lebane le kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi. Kgaolo ye e ya go lebelela ditaodišosengwalo tša Sepedi go ya ka tatelano ya mengwaga yeo di gatišitšwego ka yona go tloga ka 1943 go fihla ka 1996. Kgaolo ya bošupa yona e nepiša tlhopho ya ditaodišosengwalo tša Sepedi go ya ka (a) ditaodišosengwalo tša pulamadibogo, (b) ditaodišosengwalo tša maitekelo le (c) ditaodišosengwalo tša bokgoni.

Kgaolo ya seswai e swaragane le kakaretšo ya dikgaolo go tloga ka kgaolo ya pele go fihla ka ya bošupa. Go iša pele e ya go bapetša ditaodišosengwalo tša Matlala le tša Chupyane gomme ya re moletesekuba ka go tsinkelatsinkela bohlokwa bja ditaodišosengwalo tša Mahapa le tša Mabitje. Mafelelong go tlo latela methopo yeo e thušitšego go phethagatša mošomokgomo wo.